

Українська
мова

Ukrainian
language

ISSN: 2411-6181 (on-line); ISSN: 2311-9896 (print)
Current issues of social studies and history of medicine. Joint
Ukrainian-Romanian scientific journal, 2017, №:1(13), P. 48-50
UDK 811.161.2'373'276.6:61
DOI 10.24061/2411-6181.1.2017.11

**ВТОРИННІ НАЗВИ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ
СТОМАТОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ**

Лариса ШУТАК

ВДНЗ України «Буковинський державний
медичний університет», Чернівці (Україна)
society@bsmu.edu.ua

**SECONDARY TITLES AS MEANS OF IMPLEMENTATION
OF DENTAL DISCOURSE**

Larysa SHUTAK

Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University», Chernivtsi (Ukraine),
ORCID ID: 0000-0001-8038-4080
RESEARCHER ID: S-61-30-2016

Лариса Шутак. Вторичные наименования как один из способов реализации стоматологического дискурса. Рассмотрены в частности вторичные лексемы – названия инструментов, деталей инструментов; названия органов и их частей, создаваемых за внешним сходством.

Исследовано также вторичные названия, возникающих на основе ассоциативных связей, в результате метафорических и метонимии переносов.

Ключевые слова: номинация, вторичная номинация, способы номинации, стоматологическая лексика, стоматологический дискурс.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Необхідність популяризації медичних знань зумовлена зміною базових компетенцій медицини, і, відповідно, зміною моделі спілкування в ситуації *фахівець – фахівець, фахівець – нефахівець*. Безперечно, основою мови медичного працівника є медична термінологія, проте дедалі частіше в розмові медичних працівників з колегами та пацієнтами з'являються вторинні назви, за допомогою яких намагаються спростити процес спілкування в типових і нетипових ситуаціях, а також наблизити лікаря до пацієнта, зробити їхній діалог зрозумілим і доступним, уникнути комунікативних бар'єрів у спілкуванні. Вторинні номінації з'являються здебільшого в усному мовленні, а також у тих типах наукового мовлення, де термінологія малорозвинена або складна для сприймання, зокрема в професійних термінологіях, одну з яких представляє термінологія медичної галузі, зокрема в стоматології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. До обґрунтування різних аспектів суті вторинної номінації зверталися Н.Д.Арутюнова, В.Г.Гак, Ю.М.Караулов, Е.С.Кубрякова, В.Н.Телія, Г.А.Уфимцева та ін. В українському мовознавстві вторинну номінацію досліджували Є.А.Карпіловська, І.Р.Вихованець, І.Я.Нестеренко, Н.З.Цісар, роль метафори для творення форм вторинних назв у художній літературі розглядали А.П.Загнітко, Л.О.Пустовіт, перифраза – Н.М.Сологуб, фразеологізмів – Ю.Ф.Прадід та ін.

Метою пропонованої роботи є спроба з'ясувати причини творення вторинних назв у сучасному стоматологічному дискурсі. Матеріалом для аналізу послуговували вторинні назви, дібрані з побутового мовлення лікарів-стоматологів.

Пошук нових засобів передачі інформації, вплив на адресата мовлення вимагає певних когнітивних зусиль, а самі спонукання мовця є наслідком його участі в дискурсі

сі й адресатній спрямованості акту спілкування. „Створюючи будь-яку одиницю чи конструкцію в мові, суб'єкт номінації передусім орієнтований на можливість її використання в процесі комунікації. Саме в номінативній діяльності людини простежується призначення мови як інструменту передачі знань в актах спілкування, вираження знань у комунікації, тексті та дискурсі”¹.

Вивчення медичного дискурсу в сучасній українській мові – одна з вузлових проблем когнітивно-комунікативної граматики. Адже мова медицини – з усіма її формами й засобами вираження та використання в суспільстві – це невід'ємна частина національної мови. Оскільки в Україні медична галузь – одна з найпоширеніших, то функціонування й вивчення фахового мовлення медиків у різноманітних комунікативних ситуаціях – одне з актуальних питань сучасного мовознавства.

Особливістю мовлення медиків є те, що в ньому поєднуються як традиційні способи пізнання, так і сучасні методи й підходи. Медична галузь формувалася водночас зі становленням людини як особистості. Людина завжди залишалася об'єктом дослідження медицини. Першими ліками від хвороб були слова. Навіть походження давньоруського терміна „врач” бере свій початок від кореня „врати”, що означало „заговорювати хворобу”. Усе це і визначає споконвічний зв'язок між медициною й словом у медицині.

Непростий розвиток української наукової мови спричинив складний процес творення термінів на іншомовній основі. Окремі галузі науки, зокрема й медична, отримали складну грецько-латинську термінологію, яка інколи є малозрозумілою для окремих фахівців, а особливо для пацієнтів, які приходять до лікаря з різноманітними фобіями, страхом почути незрозумілий для них термін чи діагноз. Саме тому в сучасному українському медичному дискурсі дедалі частіше виникають вторинні назви, мотивовані спеціальними термінами чи створені на основі загальнозвичиваної лексики. Основними причинами

¹ Selivanova E.A. Kognitivnaya onomasiologiya: monografiya [Cognitive onomasiology: monograph], K.: Fitotsentr, 2000, P. 182.

їхньої появи є складність медичної, особливо клінічної термінології; психоемоційний чинник (психологічне навантаження під час складних обстежень); економія часу (необхідність максимально швидко надати необхідну команду під час невідкладної допомоги, оперативних втручань тощо).

У традиційному розумінні вторинна номінація – це використання наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції називання. На думку В.Н.Телії, „вона (тобто вторинна номінація – автор) присутня скрізь, де відбувалося переосмислення мовної сутності – автономної чи неавтономної”². Окрім того, вторинна номінація – один з основних шляхів поповнення лексики української мови, що є результатом її природного розвитку, зумовленого когнітивною та комунікативною потребами людини в її соціально-історичній практиці, а також її „націоналізацією, віддаленням від інших мов, збереженням своєї самотності”³.

Е.С. Кубрякова виділяє три основні способи номінації в мові: номінація через слово і словосполучення (або лексична номінація), номінація через речення (препозитивна номінація); номінація через текст (дискурсивна номінація)⁴.

Для медичного дискурсу найтипівшими засобами творення вторинних назв є номінація лексична та дискурсивна. Нерідко це поява нового змісту в уже відомій формі, як-от: *нерви* – нервові хвороби, *травма* – травматологія, *труба* – переведення на штучне дихання, *рецидивіст* – хворий з повторним захворюванням тощо. Такі лексеми постають як наслідок вторинного номінативного процесу, що виокремлює в семантичній структурі вже наявного слова значення, котре внаслідок абсолютізації перетворюється в самостійну лексему. Проте значно активніше вторинні назви в медичній галузі продукуються метафорично-метонімічними засобами, на основі подібності / схожості, порівняння, оксиморона, евфемізму тощо.

Спробуємо з'ясувати особливості творення вторинних назв, розглянувши використання стоматологічної лексики у побутовому вжитку. Оскільки сучасна стоматологія – це галузь клінічної медицини, що вивчає хвороби зубів, слизової оболонки та інші частини ротової порожнини, щелепи й обличчя, то і стоматологічна лексика – частина клінічної термінології, однієї з найскладніших медичних термінологій, переважно грецького походження. Намагаючись спростити процес спілкування, зробити його більш доступним та зрозумілим, лікарі-стоматологи вдаються до творення вторинних номінацій, передусім у комунікативних ситуаціях лікар – пацієнт, лікар – молодший медичний персонал (у присутності пацієнта). При цьому чимало новостворених вторинних назв мають зменшено-здрібнілу форму як засіб створення ефекту заспокоєння пацієнта.

Оскільки у стоматології використовується багато термінів – назв інструментів, то часто вторинні лексеми створюються за зовнішньою схожістю, як-от *пестик* – ботанічний термін, основна частина квітки, що бере участь в утворенні плода і *пестик* – частина паяльного апарату; *дзьоб* – подовжена загострена і покрита рогів-

кою ротова частина у птахів і деяких тварин, *дзьобик* – зменш. до дзьоб і *дзьобик* – такої форми інструмент для виривання зубів. Напр., *Треба прикрутити пестик до паяльного апарату. Лікар попросив асистента підготувати шість дзьобиків для верхньої п'ятірки.*

Вторинні лексеми за зовнішньою схожістю постають також для називання органів та їхніх частин, деталей інструментів, зокрема *каміння*, збірн. до камінь, тверда гірська порода у вигляді суцільної маси або окремих шматків, що не кується й не розчиняється у воді і *каміння* – зубні відкладення; *гірлянда* – 1. Прикраса з квіток, гілок і т. ін., сплетених у вигляді довгої низки. 2. перен. Розташовані в ряд предмети, що нагадують таку прикрасу і *гірлянда* – приясневий край металокерамічної коронки. *П'ятка* – те ж саме, що п'ята, задня частина ступні і *п'ятка* – форма для литникової системи. Напр., *З кожним роком все більше пацієнтів звертаються до стоматологів з проханням почитити каміння. Необхідно перевірити гірлянду на коронці. Лікар-стоматолог зняв відбитки для виготовлення п'яток.*

Нерідко вторинні назви створюються на основі асоціативних зв'язків і зовнішньої схожості, наприклад *пилосос* – апарат для очищення від пилу предметів одягу, меблів і *пилосос* – всмоктувач повітря для промивання стоматологічної установки; *паровоз* – залізний локомотив із паровим двигуном, *паровозик*, зменш. до *паровоз* і *паровозик* – апарат для штампування коронок; *міст* – споруда для переїзду або переходу через річку, залізницю, автомагістраль, *мостик* – зменш. до *міст* і *мостик* – мостоподібний незнімний протез; *гріб* – розм., рідко. 1. Те саме, що труна. 2. Те саме, що могила, *гробик* – зменш. до *гріб* і *гробик* – гіпсовий контрагент; *штамп* – 1. Форма з металу або якого-небудь іншого матеріалу. 2. Вид печатки, яка переважно має вигляд прямокутника з гуми з опуклим зображенням тексту, відбиток, одержаний за допомогою такої печатки, *штампик* – зменш. від *штамп* і *штампик* – гіпсова форма для виготовлення мелотового стовпчика. Напр., *Для промивання установки треба ввімкнути пилосос. Зламався паровозик, доведеться зачекати з коронками. У вашій ситуації без мостика не обійдешся.* Такі вислови часто трапляються у комунікативній ситуації лікар – молодший медичний персонал, лікар – пацієнт для спрощення процесу спілкування, надання мовленню побутового звучання, уникнення складної стоматологічної термінології іншомовного походження.

Вторинні номінації в стоматологічному дискурсі можуть створюватись також на основі метафоричних і метонімічних показників. Наприклад, *вальс* – апарат для протягування золота (лексема створена за подібністю рухів апарату до рухів вальсу, тобто апарат трічі обертається, а потім зупиняється). Напр., *Зараз протягнемо золото під вальс. Прожарити* – обробити в сухожаровій шафі (вторинна назва створена на основі метафоричного переносу сутності одного предмета чи явища через особливості іншого). Напр., *Матеріали для виготовлення коронок треба прожарити. Колобок* – тимчасова пломба (вторинне найменування з'явилося як наслідок подібності дії: втікати – випадати). Напр., *Ми вас пролі-*

² Teliya V.N. Nominatsiya. Lingvisticheskij entsiklopedicheskij slovar' [Nomination. Linguistic Encyclopedic Dictionary], M.: Sovremennaya entsiklopediya, 1990, P. 336.

³ Karpilovs'ka Ye.A. "Vtorinna nominatsiya v suchasnij ukrayins'kij movi: tendentsiyi rozvitku" [Secondary nomination in modern Ukrainian language: development trends], *Lingvistichni studiyi: Zb. nauk. prats'*, URL: litmisto.org.ua.

⁴ Kubryakova E.S. Yazyk i znanie: Na puti polucheniya znanij o yazyke: Chasti rechi s kognetivnoj tochki zreniya. Rol' yazyka v poznani miri: monografiya [Language and Knowledge: On the way of learning the language: Parts of speech with kognetivnoy perspective. The role of language in the knowledge of the world: [monograph]], M.: Yazyki slavyanskoj kul'tury, 2004, P. 530.

куємо і поставимо **колобок**, який згодом замінимо на постійну пломбу. Пакувати пластмасу – заміщувати віск пластмасою (вторинна назва виникла на основі подібності виду діяльності – укласти пластмасу на віск). Трапляються випадки, коли вторинні номінації вступають у синонімічні зв'язки: *жвачка, колобок* – тимчасова пломба; *слюник, відсмоктник* – слиновідсмоктувач тощо.

Заслугує на увагу також використання відчислівникових іменників – назв зубів, які є замінниками термінологічних сполучень: *одиночка, двійка, трійка, четвірка, п'ятірка* тощо. Такі лексеми використовуються для називання місця зуба у ротовій порожнині відносно середини щелепи. *Одиночка* – перший зуб відносно медіальної лінії, *двійка* – другий, *трійка* – третій і т.д. Використовуючи такі лексеми у спілкуванні з молодшим медичним персоналом чи з пацієнтом, лікар-стоматолог спрощує звучання іншомовного терміна й економить час. Напр., „*Карієс правої п'ятірки*” (замість *карієс п'ятого премоляра*); „*Треба вирвати трієчку*” (замість *необхідно вирвати ікло*); „*Потрібно запломбувати двійку*” (замість *потрібно запломбувати боковий різець*); „*Медсестро, потримайте мені дзеркало навпроти однічки*” (замість *потримайте дзеркало навпроти центрального різця*).

Висновки. Отже, дослідивши вторинні назви у стоматологічному дискурсі, з'ясували, що вони продукуються за допомогою метафорично-метонімічних засобів, а також за зовнішньою схожістю, асоціативними зв'язками тощо. При цьому чимало новостворених вторинних лексем мають зменшено-здрібнілу форму як засіб створення ефекту заспокоєння пацієнта. Вторинні номінації постають у медичному вжитку для того, щоб спростити процес спілкування лікаря з пацієнтом, лікаря з молодшим медичним персоналом, зробити їхній діалог більш доступним і зрозумілим.

Перспективи подальших розвідок. Такі дослідження допоможуть у подальшому вивченні побутового медичного мовлення, а також фіксації вторинних номінацій у царині українського медичного дискурсу як частини загальнонаціональної мови.

Shutak Larysa. Secondary Titles as Means of Implementation of Dental Discourse. Lexical organization of any language is characterized not only by correlation of existing language lexical-semantic units but also by rethinking its ability to name everything that is necessary for the speaker at the moment. So often in the speech secondary names appear, ie the formation of a second, even a third name for extra-linguistic reality of objects that have been tagged by means of language. These tokens now actively occur, the evidence of this is the emergence of a large amount of secondary nomination is not yet certified by dictionaries, but the language used in practice.

Since modern dentistry is a branch of clinical medicine that studies diseases of the teeth, mucous membranes and other parts of the mouth, jaw and face, and dental vocabulary is a part of clinical terminology, one of the most difficult medical terminology, mostly of Greek origin, it was necessary to analyze ways of creation of secondary nomination in dental discourse (based on dental vocabulary).

Article processed secondary names, tailored with domestic broadcasting dentists found the causes of these names, especially their creation and use.

Particularly secondary tokens, such as the names of tools, parts, tools; and the names of their parts created by external similarity are considered.

The author studied secondary names that appear based on associative connections due to analogical and metaphorical transfers

from numerical comments on the use of nouns, such as names teeth that substitutes terminological combinations.

Key words: nomination, secondary nomination, nomination methods, dental vocabulary, dental discourse.

Шутак Ларуса – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет», автор близько 145 праць наукового, навчально-методичного та публіцистичного характеру, з яких 1 монографія, 3 розділи до двох колективних монографій, 5 навчальних та навчально-методичних посібників з грифом МОН та МОЗ України. Коло наукових інтересів: категоріальна граматики української мови, порівняльне мовознавство, українська медична термінологія, лінгвопсихологія, українознавство в системі вищої освіти.

Shutak Larysa – Candidate of Philology, Associate Professor of Department of Social sciences and Ukrainian Studies of Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University»; she is the author of about 145 scientific, educational and critical publications, including 1 monograph, 3 sections in 2 monographs, 5 educational and teaching issues, which was approved by the Ministry of Education of Ukraine and the Ministry of Health of Ukraine. **Research interests:** Ukrainian, linguistics and cultural studies, problems of the research of Ukrainian medical terminology, the national language education in universities, categorial Ukrainian grammar.

Received: 18-01-2017

Advance Access Published: April, 2017

© L. Shutak, 2017